

Сучасні тенденції транснаціоналізації та їхній вплив на економіку України

Галина Володимирівна Дурицька,
доцент кафедри фінансів
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук, доцент

Анотація. Визначено сутність транснаціональних компаній і банків, охарактеризовано масштаби і напрями їхньої діяльності, розкрито основні світові тенденції транснаціоналізації; досліджено потоки іноземного капіталу в економіку України; визначено основні мотиви ТНК як інвесторів в Україну, а також виявлено потенційні можливості для створення вітчизняних транснаціональних корпорацій.

Ключові слова: транснаціоналізація, транснаціональні компанії (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ), прями іноземні інвестиції (ПІІ), фінансово-промислові групи (ФПГ), економічна безпека.

Постановка проблеми. Епоха глобалізації характеризується стрімким розвитком процесів транснаціоналізації виробництва і капіталу. Однією з найважливіших складових сучасного етапу інтернаціоналізації господарського життя стає транснаціоналізація – посилення ступеня міжнародності національної економіки через втрату відповідної частини національних підприємств і перехід їх до складу міжнародної економічної спільноти. Ще однією важливою особливістю процесу транснаціоналізації є створення світового виробництва, в якому беруть участь структурні підрозділи транснаціональних компаній (далі – ТНК).

На сучасному етапі розвитку економіки України ТНК відіграють важливу роль у формуванні стратегії розвитку національної економічної системи. Для сучасної України транснаціоналізація підприємств може виступити економічним механізмом, який визначить нові пріоритети суспільного відтворення, цілі зовнішньоекономічної політики, особливості та умови участі країни в міжнародному поділі праці.

Проблемам дослідження феномена транснаціональних компаній, економічного механізму їх функціонування, пріоритетів і проблем розвитку в умовах глобалізації та впливу на національні економічні системи присвячено низку праць зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як: Ч. Гіл, Р. Гріфін, Дж. Даннінг, О. Плотніков, О. Рогач, В. Рокоча, Л. Руденко, С. Якубовський. Однак незважаючи на постійний дослідницький інтерес протягом останніх десятиліть до цих проблем, так і не сформувалося консенсусне розуміння сутності сучасних транснаціональних структур, багато в чому суперечливими є оцінки значення ТНК для країн із різним рівнем економічного розвитку, зокрема в контексті їхньої національної безпеки.

Крім того, самі ТНК та їхня поведінка на ринку постійно змінюються, вплив процесів на нові економічні системи неоднозначний, що і викликає потребу постійного наукового моніторингу.

Метою статті є аналіз сутності транснаціональних компаній і банків, масштабів і напрямів їх діяльності, характеристика основних світових тенденцій транснаціоналізації; дослідження іноземного капіта-

лу в економіці України; визначення основних мотивів ТНК як інвесторів в Україну, а також виявлення потенційних можливостей створення вітчизняних транснаціональних корпорацій на основі вже існуючих фінансово-промислових груп (далі – ФПГ).

Міжнародні корпорації останньої чверті ХХ – початку ХХІ століть є найважливішим елементом розвитку світової економіки і міжнародних економічних відносин. Їхній бурхливий розвиток відображає загострення міжнародної конкуренції, поглиблення міжнародного поділу праці. Міжнародні корпорації, з одного боку, є продуктом міжнародних економічних відносин, які швидко розвиваються, а з іншого – самі становлять могутній механізм впливу на них. Активно впливаючи на міжнародні економічні відносини, міжнародні (транснаціональні) корпорації формують нові відносини, видозмінюють сформовані їхні форми. В умовах формування ринкової інфраструктури світової економіки, під впливом глобалізації та інтеграції світового господарства транснаціональні корпорації завойовують усе нові ринки і прагнуть подальшого розширення економічної влади. Вітчизняна економіка не уникне впливу ТНК, але потрібно виробити систему ефективного регулювання їх присутності, а відповідно і впливу на соціально-економічні процеси у країні.

У сучасних умовах ТНК – це міжнародні компанії, які володіють чи контролюють виробництво продукції (або послуг) поза межами країни базування, розташовуючи в різних країнах світу свої підприємства, об'єднані єдиною власністю на засоби виробництва, і діючи відповідно до глобальної стратегії, розробленої головною компанією.

Комісія ООН із ТНК розробила таке визначення. ТНК – це компанія, що включає одиниці у двох або більше країнах, незалежно від їхньої юридичної форми та сфери діяльності. Її система прийняття рішень дозволяє проводити узгоджену політику і здійснювати загальну стратегію через єдиний керівний центр. Окремі одиниці пов'язані власністю так, що одна з них може мати значний вплив на діяльність інших і, зокрема, ділити знання, ресурси і відповідальність з іншими [4]. Досліджуючи діяльність ТНК, експерти

ООН визначили основні ознаки, за якими компанію можна віднести до транснаціональної:

- річний обсяг такої компанії повинен перевищувати 100 млн дол.;
- наявність філіалів не менш ніж у шести країнах;
- також аналізується відсоток продажу товарів за межами країни-резиденції.

За чинною методологією ЮНКТАД, до ТНК належать ті міжнародні фірми, показники діяльності яких відповідають таким двом критеріям:

1) наявність материнської компанії і підрозділів за кордоном не менше ніж у двох країнах світу. Закордонні підрозділи можуть засновуватися компанією на основі прямих іноземних інвестицій (ПІІ) через створення виробничих потужностей або через злиття та поглинання інших підприємств;

2) контроль активів закордонних підрозділів – передбачає, що частка акціонерного капіталу в дочірньому підприємстві, яка належить материнській компанії в іншій країні, становить 10% або більше. У деяких країнах цей поріг може бути вищим, наприклад, у Великобританії частка іноземного капіталу має становити 20% і більше [4].

Світову економічну могутність сконцентровано в «руках» 100 найбільших ТНК. Серед них: Exxon Mobil Corporation, Royal Dutch Shell, Walmart, Sinopec Group, BP, China National Petroleum Corporation, Saudi Aramco, Vitol, State Grid Corporation of China, Chevron (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг найбільших у світі транснаціональних компаній за величиною річного доходу за результатами 2012 року [8]

Місце в рейтингу	Назва компанії	Основна сфера діяльності	Річний дохід (млрд дол. США)	Капіталізація (млрд дол. США)	Кількість працівників
1	Exxon Mobil Corporation (США)	Нафта і газ	482	408	76 900
2	Royal Dutch Shell (Нідерланди, Великобританія)	Нафта і газ	481	236	90 000
3	Walmart (США)	Роздрібна торгівля	469	208	2 200 000
4	Sinopec Group (Китай)	Нафта і газ	441	–	401 000
5	BP (Великобританія)	Нафта і газ	388	140	83 000
6	China National Petroleum Corporation (Китай)	Нафта і газ	378	–	464 000
7	Saudi Aramco (Саудівська Аравія)	Нафта і газ	356	–	54 000
8	Vitol (Нідерланди, Швейцарія)	Сировинні товари	297	–	2 800
9	State Grid Corporation of China (Китай)	Електроенергетика	265	–	1 564 000
10	Chevron (США)	Нафта і газ	253	211	61 000

За критерієм ринкової капіталізації лідирує компанія Apple (США) – 559 млрд дол. США. Ринкова капіталізація окремих ТНК перевищує 300 млрд дол. США, а щорічні обсяги їхніх продажів становлять 250–500 млрд дол. США. Чистий прибуток будь-якої з найбільших ТНК є адекватним річному бюджету України, а обсяг їхнього товарно-грошового обороту нерідко перевищує ВВП кількох країн, разом узятих. У рейтингу 500 найбільших транснаціональних компаній світу 2012 року найвище місце посіла компанія Exxon Mobil Corporation (США). Незважаючи на кризу, вона збільшила за рік свої доходи на третину – до 482 млрд дол. США [9].

До першої двадцятки лідерів серед ТНК за величиною річного доходу також входять ConocoPhillips (США), Toyota (Японія), Total (Франція), Volkswagen Group (Німеччина), Japan Post Holdings (Японія), Samsung Electronics (Південна Корея), Glencore (Швейцарія), Gazprom (Російська Федерація), Apple (США) і General Motors (США).

Найбільш потужні ТНК розташовані у США, Європейському Союзі та Японії. Проте все більшого розвитку набувають ТНК таких нових індустріальних країн, як Південна Корея, Бразилія, Мексика, Гонконг і Китай, що зумовлено впровадженням цими державами стратегії застосування конкурентних переваг. Boston Consulting Group (BCG) провела дослідження, на основі якого склала рейтинг ста найбільш активно зростаючих компаній (2013 BCG Global Challengers) із 17-ти країн, що розвиваються, і нових індустріальних

країн. Серед цих 100 топ-компаній 30 розташовані в Китаї, 20 – в Індії, 13 – у Бразилії, 7 – у Мексиці, 6 – у Росії, 5 – у ПАР, 4 – у Таїланді і 3 – у Туреччині [6].

Сьогодні ТНК контролюють понад 57% світового промислового виробництва, 69% міжнародної торгівлі, більш як 81% патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау, майже 90% прямих зарубіжних інвестицій [4].

Фінансовий сектор світової економіки теж охоплений тенденцією транснаціоналізації: сформовані і надзвичайно динамічно розвиваються транснаціональні банки (ТНБ) – великі фінансово-кредитні установи із широкою мережею зарубіжних представництв, філій та відділень, які є основними посередниками в міжнародному русі позичкового капіталу. Такі банки контролюють валютні і кредитні операції на світовому ринку. Для їх діяльності характерна значна частка міжнародних операцій, глобальний характер діяльності, широкий спектр та універсальність послуг. Основними їхніми клієнтами є транснаціональні компанії, державні інституції та міжнародні організації.

До переліку 25-ти найбільших транснаціональних банків 1988 року входило 17 банків Японії, 4 – Франції, 2 – Великобританії і по одному – США і Німеччини. У той же час 15 філіалів банків США у країнах, що розвиваються, налічували 948 філіалів.

Сьогодні ситуація суттєво змінилась. На лідерські позиції виходять банки з Південно-Східної Азії. У рейтингу, складеному Банком міжнародних розрахун-

ків, найбільшими банками світу за показником ринкової капіталізації (2012 р.) є Industrial & Commercial

Bank of China (ICBC), China Construction Bank, Wells Fargo & Co, HSBC Holdings (табл. 2).

Таблиця 2

Найбільші транснаціональні банки світу
за показником ринкової капіталізації у 2008–2012 роках [5]

Місце в рейтингу	Банк	Ринкова капіталізація (млрд дол. США)				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	Industrial & Commercial Bank of China (ICBC)	174,2	269,4	234,1	224,2	241,7
2	China Construction Bank	128,6	201,8	223,0	167,9	196,6
3	Wells Fargo & Co	118,0	199,7	181,0	150,9	161,4
4	HSBC Holdings	115,5	171,5	166,5	135,7	151,6
5	Agricultural Bank of China	98,5	154,4	163,4	131,1	142,4
6	JP Morgan Chase	98,3	138,4	140,6	123,0	141,7
7	Bank of China	75,3	137,0	138,1	121,7	129,5
8	Itau Unibanco	71,0	130,7	135,7	76,9	88,9
9	Citigroup	70,4	95,4	135,2	76,1	87,4
10	Commonwealth	45,4	94,6	98,3	75,6	83,3

Ступінь залучення тієї чи іншої країни у процес транснаціоналізації визначається активністю участі зарубіжних ТНК в економічній діяльності приймаючих країн та участю місцевих ТНК у світовій економічній діяльності. Для кількісного визначення ступеня залучення країн світу до процесу транснаціоналізації використовується індекс транснаціональності країн-реципієнтів, який розраховується як середня величина чотирьох показників:

1) питома вага прямих іноземних інвестицій у валовому капіталоутворенні країни;

2) частка кумулятивного обсягу прямих іноземних інвестицій у ВНП;

3) зайнятість на іноземних філіалах у відсотковому відношенні до загальної зайнятості у країні;

4) питома вага доданої вартості, що створена на іноземних філіалах, у ВНП [11].

З метою адекватної оцінки потенціалу транснаціоналізації для економіки України важливо визначити основні мотиви здійснення ПП транснаціональними компаніями, адже ухвалюючи інвестиційні рішення й обираючи країну для реалізації інвестиційного проєкту, ТНК беруть до уваги низку факторів. У сучасній науковій літературі поширене пояснення феномена глобалізації корпорацій, уперше запропоноване відомим ученим Дж. Даннінгом. На думку вченого, компанія ухвалює рішення про здійснення прямої інвестиції за кордоном за наявності трьох таких умов:

1) специфічні конкурентні переваги (переваги власності) від створення власного виробництва мають переважати витрати на його розгортання за кордоном (ownership specific advantages);

2) країна-отримувач має приваблювати інвестора своїми перевагами розміщення (location specific variables);

3) перевага інтерналізації (internalization incentive advantages) – самостійна реалізація цих двох переваг має бути для інвестора більш вигідною, ніж їх використання через місцеві підприємства (наприклад, шляхом надання їм відповідних ліцензій) [1].

Це пояснення стало відомим під назвою правила OLI (за першими літерами ключових англійських слів у кожному з трьох компонентів).

Центр ООН із транснаціональних корпорацій виділяє чотири найтипівіші у світі ситуації, що спонукають до прямих капіталовкладень, пов'язаних з організацією виробництва товарів і послуг у зарубіжній країні.

1. Підприємницька діяльність за кордоном здійснюється тому, що ввезення деяких товарів і послуг у зарубіжну країну неможливе або ускладнене через різні обмеження або через властивості цих товарів і особливо послуг (дуже часто єдиним способом продати послугу покупцеві є надання цієї послуги безпосередньо на місці) – банківські, страхові, медичні.

2. Торгівля з іншою країною ведеться без істотних обмежень, проте виробництво товарів і послуг на місці виявляється дешевшим, ефективнішим (прибутковішим) способом обслуговування цього іноземного ринку, наприклад, завдяки економії на транспортних видатках (виробництво вод, соків, пива).

3. Країна – реципієнт ПП виявляється найдешевшим місцем виробництва товарів і послуг для їх поставки на світовий ринок, включаючи й ринки країни походження ПП. Характерний приклад: країни Південно-Східної Азії, де діє велика кількість іноземних підприємств із виробництва побутової електроніки, легка промисловість.

4. Замість нарощування виробництва на батьківщині з метою подальшого експорту виробництво організується за кордоном, передусім з тієї причини, що для деяких видів продукції, особливо технічно складних, важливими є післяпродажне обслуговування, консультаційні та інші послуги, які потребують постійної присутності виробника на ринку. У цьому разі мати власне виробництво в зарубіжній країні виявляється вигідніше, ніж організувати там окрему збутову фірму чи безпосередньо збувати свою продукцію [11].

В основі стратегії розвитку ТНК лежить інтеграційний підхід, який передбачає оптимізацію діяльності не кожної її окремої ланки, а об'єднання в цілому. При виборі країни транснаціональні корпорації оцінюють умови інвестування за такими основними критеріями: оцінка місцевого ринку щодо його ємності, наявності ресурсів, місцезрештування тощо, політичної стабільності у країні, правових умов іноземних

інвестицій, системи оподаткування, характеру торговельної політики, ступенем розвитку інфраструктури, захисту інтелектуальної власності, державного регулювання економіки, здешевлення робочої сили та рівня її кваліфікації, стабільності національної валюти.

Транснаціональні компанії отримують переваги внаслідок різниці в економічному становищі країн розміщення свого капіталу. Саме маючи розгалужену структуру філій та дочірніх компаній, ТНК реалізують свої можливості на світовому ринку. Одночасно транснаціональні компанії підкріплюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи там анклавні власності. Така система власності за кордоном забезпечує реальний міжнародний вплив держави.

Транснаціональні компанії та їхня діяльність зростають не тільки кількісно, а й якісно впливають на світову економічну систему в контексті процесу глобалізації. Транснаціональний капітал доволі часто може діяти всупереч національній безпеці країн, руйнувати державність країн, впливаючи негативно на політичну і економічну ситуацію в них. Створюючи конкуренцію національним державам, ТНК можуть здійснювати негативний вплив на розвиток національного бізнесу, що викликає протидію з боку національних економік. Як власники значних у світових масштабах ресурсів, ТНК застосовують різні способи тиску на уряди держав з метою зменшення ймовірності інвестиційного ризику [10].

Вітчизняна національна економічна система, розвиваючи транснаціональну діяльність, має на меті вирішення двох основних завдань: залучення необхідного для розвитку капіталу та проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. Саме з цього погляду розглянемо динаміку поширення ідей транснаціоналізації в українському бізнесі.

Обсяг вкладених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 1 квітня 2013 року становив 55 708,9 млн дол. США, у т. ч.: з країн ЄС вкладено 43 614,4 млн дол. інвестицій (78,3% загального обсягу), із країн СНД – 4 305,4 млн дол. (7,7%), з інших країн світу – 7 789,1 млн дол. (14,0%).

Загалом в Україну за роки незалежності інвестиції надійшли зі 136-ти країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає понад 82% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 17 692,2 млн дол., Німеччина – 6 124,0 млн дол., Нідерланди – 5 260,8 млн дол., Російська Федерація – 3 814,8 млн дол., Австрія – 3 420,4 млн дол., Велика Британія – 2 609,0 млн дол., Віргінські Острови (Брит.) – 2 253,7 млн дол., Франція – 1 761,1 млн дол., Швеція – 1 700,0 млн дол. і Швейцарія – 1 160,6 млн дол.

На підприємствах промисловості зосереджено 17 171,2 млн. дол. (30,8%), у т. ч. переробної – 13 966,5 млн дол., добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 1 651,0 млн дол., з постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря – 1 443,8 млн дол., водопостачання, каналізації, поводження з відходами – 109,9 млн. дол. У підприємства металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів вкладено 6 184,3 млн дол. прямих інвестицій;

виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 3 055,8 млн дол., виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 1 342,8 млн дол., машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування, – 1 001,4 млн дол., виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 991,7 млн дол.

В установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 16 221,0 млн дол. (29,1% загального обсягу) прямих інвестицій, в організаціях оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 6 415,2 млн дол. (11,5%), що здійснюють операції з нерухомим майном – 4 116,6 млн дол. (7,4%), професійну, наукову та технічну діяльність – 3 037,8 млн дол. (5,5%) [7].

Проте слід зазначити, що серед загального обсягу ПІІ практично неможливо виділити інвестиції саме ТНК, які спрямовані на організацію виробництва в рамках міжнародного поділу праці і які сприяли б зростанню експорту відповідних виробництв. У загальному обсязі іноземних інвестицій чимала частка коштів, що свого часу були вивезені за межі України, а зараз повертаються вже від офшорних компаній. Адже переважна частка прямих інвестицій з України спрямована до Кіпру (89,2%) і прямих інвестицій в Україну – теж з Кіпру (31,8%). Попри те, Кіпр згідно з українським законодавством (Податковий кодекс) не внесено до переліку офшорних зон.

Прямі іноземні інвестиції спрямовані сьогодні скоріше на вирішення питань власності, ніж на структурну перебудову економіки, розвиток сучасних інноваційних галузей, становлення підприємств із високою часткою доданої вартості.

З огляду на це варто проаналізувати співвідношення мотивів ТНК як інвесторів, і потреб національної економіки як реципієнта.

Превалюючими мотивами приходу світових ТНК на український ринок є завоювання нового, досить великого ринку збуту продукції та послуг в умовах загострення конкуренції на традиційних для них ринках. Відкритість українського ринку, його технологічна та споживча невибагливість дає можливість реалізувати практично увесь спектр промислової продукції, навіть на стадії занепаду її життєвого циклу на ринках більш розвинених країн.

Важливими були і залишаються мотиви ТНК у використанні дешевих факторів виробництва, особливо експортоорієнтованих природно-сировинних галузях. Певне значення має політика диверсифікації в діяльності нових ринків СНД, екологічні та інші мотиви.

Принципово важливого значення набувають фактори, пов'язані з використанням переваг співробітництва ТНК із місцевими партнерами:

- статус «національного виробника»;
- налагодженість технологічних і управлінських зв'язків;
- входження в монополізовані галузі та сфери діяльності тощо.

Крім традиційних факторів транснаціоналізації, цілком очевидно, що на сьогодні і в найближчій пер-

спективі ключовим фактором у залученні великого транснаціонального капіталу в економіку України є його участь у приватизації, насамперед стратегічних об'єктів.

Загалом, можна стверджувати, що значний іноземний капітал приходить у вітчизняну економіку завдяки реалізації інвестиційних проєктів зарубіжних ТНК.

Як справедливо зазначають експерти, російські інвестиції в українську економіку мають на меті: по-перше, відновити технологічні зв'язки в металургії і нафтогазовому комплексі; по-друге, отримати контроль над підприємствами, продукція яких є для російських компаній критично важливою через відсутність аналогів у Росії.

На сьогодні ми бачимо яскраві приклади реалізації вертикально-інтегрованих транснаціональних стратегій російських корпорацій, які освоїли ефективні схеми сучасних операцій із злиття і поглинань, формування стратегічних альянсів тощо. Дещо інші, але транснаціональні за сутністю інтереси реалізують на українському ринку корпорації США, Євросоюзу інших країн: саме приватизація дає їм змогу вийти і закріпитись на нових зарубіжних ринках, зокрема українському.

На нинішній день в Україні працює багато глобальних і регіональних транснаціональних корпорацій, як-от: KPMG, Cersanit, Ciklum, GfK, P&G, METRO Cash & Carry, Лукойл, Comfy, Nestle, Craft Foods, SUN InBev, але роль ТНК в економіці України не варто перебільшувати. Їхня діяльність спрямована переважно на внутрішній ринок (продаж імпортованої продукції або виробництво переважно для цього ринку). Відносно мало компаній прийшли для того, щоб виробляти товари на експорт. Сусідні країни мають привабливіші умови виробництва завдяки кращому бізнес-кліматові. Недосконале ділове середовище призводить, з одного боку, до низької конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу, а з другого – багато ТНК не ризикують переносити виробничі потужності в Україну.

Проте варто окреслити низку переваг, які приносить присутність ТНК в Україні: вони імпортують ефективні технології виробництва (що забезпечує отримання якісних і недорогих споживчих товарів та послуг, вироблених усередині країни за сучасними стандартами), культуру споживання товарів та послуг.

Для запобігання негативним впливам цих корпорацій потрібні сильні державні інститути. Адже головний мотив кожної з них є отримання максимального прибутку. Якщо продаж не нової або застарілої продукції на певних ринках даватиме їм змогу заробити більше, то така можливість буде використана. Якщо прихід у країну, де низька вартість робочої сили або слабке природоохоронне законодавство дає змогу заробити більше, то транснаціональні корпорації використають цю перевагу.

Законодавство України щодо захисту працівників та довілля на практиці може бути дієвим, хоча й потребує вдосконалення. Водночас державні інститути порівняно слабкі, що означає можливість суттєвого впливу на уряд із боку великих компаній. Якщо держава слабка, ТНК (як і будь-який інший великий біз-

нес) може добитися таких умов діяльності для себе, які шкодитимуть суспільству загалом [3].

У перспективі слід очікувати суттєвого розширення масштабів транснаціональної взаємовигоди, мотивація яка визначатиметься, насамперед, логікою розвитку великого бізнесу. З одного боку, це обумовлено неспроможністю вітчизняних промислових структур інвестувати довгострокові програми, а місцеві банки виконують переважно роль портфельного інвестора. Інші фінансові інститути (інвестиційні фонди та компанії) перебувають у початковій стадії розвитку. З іншого боку – зарубіжні ТНК дійсно здатні сприяти модернізації капіталоемних виробництв і поліпшенню загального рівня корпоративного управління. Крім того, через усталені транснаціональні канали українські партнери можуть закріпитись на традиційних і вийти на нові ринки збуту.

Одночасно, з огляду на експансію зарубіжних ТНК на вітчизняний ринок, українській стороні треба мати на увазі очевидні позитивні та можливі негативні її наслідки. Слід, зокрема, урахувати те, що металургія, енергетика, повітряний транспорт, суднобудування, телекомунікації в більшості країн є закритими або обмеженими для стратегічних іноземних інвесторів, оскільки ці галузі реально чи потенційно становлять основу національної безпеки. В Україні, як відомо, саме ці галузі формують її порівняльні конкурентні переваги на міжнародних ринках. Важливе, а часом і принципове значення мають також екологічні та соціокультурні аспекти діяльності ТНК.

Разом з тим, як переконливо показує світогосподарський досвід, ефективний економічний розвиток країн залежить не тільки (а може, не стільки) від масштабів та динаміки іноземних інвестицій, у тому числі і з боку ТНК, скільки від інвестиційної активності національних фірм (корпорацій) за кордоном – в асоційовані, дочірні компанії та фірми різного профілю.

Щоб будувати конкурентну економіку, потрібні потужні компанії, які будуть здатні співпрацювати з ТНК як в Україні, так і на світових ринках: необхідно створювати власні, українські транснаціональні структури, як це зробили раніше Китай, Росія, Індія, Індонезія, Мексика, Венесуела та ін. Досвід цих держав свідчить, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ТНК тільки в разі, якщо він сам структурується в міцні фінансово-промислові утворення, адекватні міжнародним аналогам і здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику. Разом з тим, як виявляється, створити корпорації повного замкнутого циклу Україна здатна лише в окремих галузях, на що потрібно багато часу.

Серед українських фінансово-промислових груп, які мають найбільший потенціал для трансформації у вітчизняні ТНК, слід назвати «СКМ», «DCH» Холдінг, НВІГ «Інтерпайп», ВАТ «Укрнафта», NEMIROFF Холдінг, ЗАТ «ВО «КОНТИ», «КК «ROSHEN». Усі ці компанії мають філії та активи за кордоном, проте тільки дві з представлених організацій відповідають вищезгаданим ознакам ТНК. Це – НППГ «Інтерпайп» і ФПГ «СКМ», тож їх можна вважати, згідно з двома вимогами ООН, транснаціональними [2].

Зацікавленість ТНК у максимізації прибутку, а отже, виключно у високоприбуткових галузях економіки, негативно впливає на конкурентоспроможність таких нині важливих для України галузях, як машинобудування, нафтопереробка, металургія, хімічна промисловість тощо, оскільки вони є інноваційно залежними. В Україні процеси транснаціоналізації проходять шляхом поглинання стабільно функціонуючих підприємств. Причому замість упровадження нових технологій та обладнання на підприємстві впроваджуються нові програми виробництва без оновлення виробничих фондів. До того ж торгівля сировиною відбувається за трансфертними цінами і частіше за все із власними філіями.

Висновки. Процеси транснаціоналізації економіки України є об'єктивним, закономірним явищем і можуть бути істотною рушійною силою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Україна має значний природо-ресурсний потенціал, що і є об'єктом зацікавленості багатьох ТНК.

Побудова взаємовідносин України як країни-реципієнта з ТНК має ґрунтуватись на таких умовах: діяльність ТНК слід аналізувати з позиції як позитивних, так і негативних наслідків; розробляючи регулятивні документи щодо діяльності ТНК, доцільно виходити насамперед із позиції національних інтересів країни і національної економічної безпеки; слід виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК у приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій у галузі пріоритетного розвитку й обмежуючи – у стратегічно важливих для економічної безпеки країни сфери.

Для ефективного управління процесом поглиблення транснаціоналізації та залучення до неї економіки України слід урахувати два основні напрями регулювання.

1. Регулювання діяльності іноземних ТНК з урахуванням національних інтересів. Для захисту вітчизняної економіки повинна бути сформована відповідна законодавча база, котра б урегульовувала процедуру

входу ТНК на вітчизняний ринок, надавала переваги місцевим інвесторам. Ці правила мають визначати форми присутності ТНК на вітчизняному ринку, забезпечити передання українським підприємствам та адаптацію новітніх технологій і результатів НДДКР. Регуляторна політика має бути спрямована на забезпечення зайнятості місцевих трудових ресурсів, упровадження моніторингу інвестиційних проектів на відповідність екологічним і санітарним нормам. Важливим обмеженням може бути певне нормоване використання внутрішньої сировинної бази.

Щоб уникнути або мінімізувати ризики транснаціоналізації національної економіки, Україні доцільно поступово переорієнтовуватись на виробництво готових виробів із відносно високою доданою вартістю, скорочувати експорт товарів сировинного характеру.

2. З іншого боку, для України важливо сприяти створенню власних ТНК. Національний капітал, що формується за допомогою великих фінансово-промислових груп, може конкурувати з ТНК. Україна зробила перші кроки до транснаціоналізації (побудовані вертикально інтегровані виробничі ланцюги великими фінансово-промисловими групами; відомі випадки придбання українськими компаніями активів за кордоном). З огляду на це до перших ТНК, що почали формуватись в Україні, можна віднести ФПГ «СКМ», «ДСН» Холдинг, НВІГ «Інтерпайп», ВАТ «Укрнафта», NEMIROFF Холдинг, ЗАТ «ВО КОНТИ», «КК «ROSHEN»». Таким чином, розвиток українських ТНК через розширення зовнішніх ринків, активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності може сприяти поліпшенню економічної ситуації та підвищенню економічної безпеки держави.

Тому створення вітчизняних ТНК буде вагомим стимулом як для розширення виробничих потужностей, так і для поліпшення фінансово-економічних результатів, що, у свою чергу, сприятиме диверсифікації та нарощуванню темпів виробництва, дозволить Україні поглиблювати участь у глобальних економічних процесах.

Список використаних джерел

1. Dunning John H. The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNEactivity [Electronic resource] / John H. Dunning ; Reading University, UK and Rutgers University, USA // International Business Review. – 2000. – № 9. – P. 163–190. – Available from : www.elsevier.com/locate/ibusrev.
2. Антоненко О. І. Деякі тенденції розвитку транснаціональних корпорацій в Україні [Електронний ресурс] / О. І. Антоненко, О. А. Чурилова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_1/part3/56.pdf.
3. Газізуллін І. Експерти про транснаціональні корпорації в Україні. Вітчизняна економіка не уникне впливу ТНК, але уряд може регулювати рівень їхньої присутності [Електронний ресурс] / Ільдар Газізуллін // Тиждень. – 2013. – 26 березня. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/74635>.
4. Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі розвитку ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctad.org>.
5. Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/statistics/index.htm>.
6. Офіційний сайт Бостонської консалтингової групи BCG [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bcgperspectives.com/content/articles>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Рейтинг найбільших компаній світу у 2012 році «FT Global 500 2012. Financial Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ft.com/cms>.
9. Річний звіт компанії Exxon Mobil «Summary Annual Report 2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.exxonmobil.com/Corporate/about.aspx>.
10. Рогач О. І. Транснаціональні корпорації у світовому господарстві : монографія / О. І. Рогач. – К. : ВЦ «Київський університет», 2006. – 150 с.
11. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій : підручник / О. І. Рогач. – К. : Либідь, 2005. – 720 с.

Summary. The essence of multinational companies and banks is determined; the scope and direction of their activity are characterized; the key global transnationalization trends are revealed; the inflows of foreign capital into the Ukrainian economy are studied, the basic motives of MNCs as investors into Ukraine are defined; the potential to generate domestic MNCs is also revealed.

Keywords: transnationalization, multinational companies (MNCs), multinational banks (MNBs), foreign direct investment (FDI), financial and industrial groups, economic security.